

Een aantal stafleden van het Departement Communicatiewetenschappen verleenden begin dit jaar (10 januari 1973) hun medewerking aan de «Postacademiale cursussen voor docenten Frans» te Amersfoort.

Prof. dr. J.M. Peters (Voorzitter Ce.Co.We.) sprak er over «De Taal van de Film en de taal van de Roman».

L. Van Poecke (assistent) behandelde het thema «Film en roman : de identiteit en het verschil».

J. Van Heddegem (assistent) ontwikkelde het thema «Film/Economie/Ideologie».

Onder de gemeenschappelijke titel «Literatuur en Film» worden in dit nummer de twee laatste spreekbeurten afgedrukt.

0.1. «Identiteit en verschil» : het is onder deze paradoxale titel dat we onze vergelijking tussen film en roman zouden willen stellen : eigenlijk twee tegengestelde termen - immers, ofwel zijn film en roman identiek en dan verschillen ze niet, ofwel verschillen ze en dan zijn ze uiteraard niet identiek - vormen «Identiteit en Verschil», samen gebruikt, in feite een intrigerend geheel, even intrigerend echter als een ander woord dat ondertussen onze tekst is binnengeslopen, nl. «vergelijken».

0.2. Vanuit de empirie zou men kunnen stellen dat film en roman - twee woorden die we hier nog steeds gebruiken als ongedefinieerde noties - in bepaalde consumpties op een welhaast identieke manier gebruikt, d.w.z. gelezen worden. We kunnen hier b.v. verwijzen naar de lectuur die op film en roman toegepast wordt in de film- en roman-critiek : zowel voor de film als voor de roman wordt een welhaast identieke beschrijvende taal gebruikt, een taal die het resultaat is van generaties kunstkritiek en waarin noties gebruikt worden als : «auteur, genre, stijl, gevoel, kunst, creativiteit, psychologische substantie, geloofwaardigheid, eeuwige waarheden, de mens ...». M.a.w. het verschil tussen film en roman is, wanneer men afgaat op deze kritieken quasi of geheel onbestaand.

0.3. Men kan op deze bewering natuurlijk opmerken dat men nochtans in een romankritiek niets te lezen krijgt over het cameragebruik of de kleurenteknik en dat de eerste filmbespreking waarin de opvallende aanwezigheid van tegenwoordige deelwoorden behandeld wordt nog steeds het licht moet zien en we zouden dan moeten toegeven dat deze opmerking pertinent is, er echter aan toevoegend dat dit verschil in ons spel van identiteit en verschil - of dienen we toch maar deze scandaleuze verbinding te vervangen door «overeenkomst» ? - in eer-

ste instantie niet belangrijk is. We verklaren ons nader.

1.1. Uitgangspunt bij onze verdere reflexie is het Saussuriaanse postulaat van een algemene tekenwetenschap of semiologie die moet opgevat worden als het geheel van kennissen en technieken die het mogelijk maken te bepalen waar de tekens zijn, wat hun tot tekens maakt, hun verbanden en verbindingen te kennen (cfr. Foucault, 1966, p. 44) ; voor Saussure is het natuurlijk spreken slechts een semiologisch systeem onder de andere, zij het het meest belangrijke : de linguïstiek is in het Saussuriaanse postulaat dan ook een deelwetenschap van de semiologie. (Saussure, 1915, p. 33).

De Deense linguïst L. Hjelmslev heeft het Saussuriaanse postulaat in zijn glossematiek verder uitgewerkt. Men (cfr. Parret, 1971, p. 95) kan zeggen dat voor Hjelmslev de reële primautiteit van het linguïstische teken - het semiologische teken blijft hierbij zijn axiomatische primautiteit bewaren - dient bepaald te worden door te stellen dat alle andere semiologische systemen vertaalbaar zijn in het natuurlijk spreken daar dit laatste op de meest volmaakte wijze de semiotische functie of semiosis realiseert : het natuurlijk spreken kan alle bevoerbare materies bevormen en zo alle manifesteerbare substanties manifesteren. Alle andere semiotische systemen zijn dan ook analoog aan het systeem van het natuurlijk spreken (cfr. Hjelmslev, 1943, pp. 139, e.v.). Ook dit vraagt nadere uitleg.

1.2. Het tekenconcept dat door Saussure en de post-saussuriaanse linguïstiek gehanteerd wordt, werd geconstitueerd in de 17de eeuw (cfr. Foucault, 1966, pp. 72 e.v.) en is zuiver binair op te vatten. Deze tekenaxiomatiek kan wellicht het best geformuleerd worden als een dubbel-gekenmerkt door wederzijdse presuppositie en arbitrariteit - van een markerende term en een gemarkeerde term, een representant en het

gerepresenteerde, m.a.w. een betekenaar en een betekenisinhoud (signifiant/signifié).

1.3. De Saussure-lectuur van L. Hjelmslev heeft de semiologie van Saussure op de volgende wijze verder gethematiseerd :

1.3.1. Saussure had reeds gesteld dat de taal een vorm is, geen substantie en dat we derhalve de semiologische realiteit moesten zien als een systeem van vormen of termen, wiens identiteit slechts bepaalbaar is door hun verschil of waarde, m.a.w. iedere term van het systeem is wat de andere niet zijn : «... dans la langue il n'y a que des différences, sans termes positifs...» (Saussure, 1915, p. 166). Binnen het systeem is niet alleen het aantal termen en hun ordening onbepaalbaar, doch uiteindelijk ook de term als term (Parret, 1971, p. 128).

1.3.2. Hjelmslev nu zal stellen dat de linguïstische vorm de ons omringende materie bevormt en zo de substantie produceert. Gezien het binaire karakter van het teken (betekenaar/betekenisinhoud) zal de vorm de materie op twee verschillende manieren articuleren en zo twee substanties produceren. We krijgen dus :
- de materie : deze is extrasemiotisch en wordt bestudeerd door de positieve wetenschappen.

- twee substanties waarvan we nog niet veel meer zeggen dan dat ze de producten zijn van de articulatie van de materie door de vorm van de betekenisinhoud en van de betekenaar : een akoestische materie b.v. wordt bevormd door de vorm van de betekenaar en produceert zo de fonetische substantie, een wat men zou kunnen noemen analogische materie, produkt van de technologieën van de positieve wetenschappen, wordt bevormd tot een iconische substantie. De bevorming van de materie door de vorm van de betekenaar is een noodzakelijke conditie voor het verschijnen van de gearticuleerde zin, of inhoudssubstantie op het vlak van de betekenisinhoud.

- de semiotische vorm die zich zowel op het vlak van de betekenaar als van de betekenisinhoud onafhankelijk ontwikkelt. De vorm van de inhoud wordt door de structurele semiologie of semiolinguïstiek (cfr. Greimas,

1966, 1970) beschreven als bestaande uit ondeelbare, zelf niet-betekenisvolle elementen, waarneembare kwaliteiten uit de ons omringende «wereld», zoals /rondheid/, /expansie/, /condensatie/, /bolvormigheid/...die, wanneer ze gecombineerd en gemanifesteerd worden betekenis en zin («sens») produceren.

1.4. Het feit dat de vorm zich zowel op het vlak van de betekenaar als van de betekenisinhoud onafhankelijk ontwikkelt, inspireert de semiolinguïstiek tot het volgend inzicht - waarover te discussiëren valt, maar dat we toch tot het onze willen maken : wat ook het statuut van de betekenaar is, er is geen enkele classificatie mogelijk van de betekenisinhoud vanuit de betekenaars. «La signification, par conséquent, est indépendante de la nature du signifiant grâce auquel elle se manifeste.» (Greimas, 1966, p. 11). M.a.w. de definitie van de geproduceerde iconische fonetische, grafische, muzikale... substantie is een arbeid die op het vlak van de betekenaar dient te gebeuren en een dergelijke analyse zal dan ook een typologie van de betekenaars produceren, geen discursustypologie. **De classificatie van de boodschappen die gemanifesteerd worden dank zij de betekenaars is derhalve uiteindelijk een semantisch probleem.**

Het is derhalve duidelijk dat een vergelijking tussen «film» en «literatuur» een vrij dubbelzinnige zaak is : wanneer men «film» gelijkstelt met iconische substantie is het duidelijk dat men zich op het vlak van de betekenaar bevindt, het «literaire» daarentegen is een semantische categorie, een zinseffect.

1.5. Nu is het zo dat de definiëring van het verschil tussen het natuurlijk spreken en «de film» onderhand is verworpen tot wat men een semiologische kruisweg zou kunnen noemen en men kan moeilijk van ons verwachten dat wij in dit bestek vernieuwende inzichten of zelfs maar een overzicht zouden brengen in een discussie waarin men het zelfs over de meest eenvoudige stellingen niet eens schijnt te kunnen worden. Stellen we slechts het volgende :

1.5.1. Het natuurlijk spreken kan gedefiniëerd worden als de meest

optimale realisatie van de semiosis, d.w.z. - we hebben er trouwens reeds op gewezen - dat de vorm zich hier op de meest ideale manier onafhankelijk verhoudt t.o.v. de extralinguïstische materie en zo alle manifesteerbare substanties produceert. Dit betekent derhalve dat het natuurlijk spreken, volgens zijn specifieke modaliteiten, alle inhoudssubstanties of zin die door de andere semiologische systemen worden geproduceerd kan produceren, d.w.z. «vertalen» (vertaalbaarheids criterium).

1.5.2. De andere semiologische systemen bezitten deze onafhankelijkheid t.o.v. de materie niet, m.a.w. hun semiosis of zinsproducerend vermogen blijft verbonden aan één bepaalde materie en de vorm van de betekenaar zal zich derhalve in zijn zinsproductie op een andere d.w.z. minder "ideale" manier articuleren dan bij het natuurlijk spreken. Het natuurlijk spreken noemen we daarom een "natuurlijke" semiologie, de andere semiologieën kunnen artificiële genoemd worden - een uiterst ongelukkige benaming waarbij we de mogelijke opvatting van de hand moeten wijzen als zouden deze laatste a priori geconstrueerd zijn.

1.5.3. De "artificiële" semiologieën bezitten dus niet deze optimale vertaalbaarheid, d.w.z. de mogelijkheid om alle manifesteerbare zin te produceren, die het natuurlijk spreken bezit. Door de heterogeniteit (cfr. Metz, 1969) en de aard van zijn bevormde materies bezit "de film" deze semiologische soepelheid echter wel in hoge mate - als men "film" tenminste wil opvatten als een interactie van beeld en geluid. We verklaren ons nader. Wat we analogische materie hebben genoemd bezit de eigenschap alle materies (en dus ook hun semiologische bevorming tot substanties) die van een visuele of auditieve orde zijn te reproduceren en ze opnieuw te bevormen tot een nieuwe substantie : het visuele iconische beeld produceert zo mens en wereld in hun exteroceptief semiotisch zijn, het auditieve iconische beeld bezit o.m. de mogelijkheid het natuurlijk spreken te verdubbelen, natuurlijk spreken dat, zoals we gezien hebben, de optimale zinsproductie mogelijk maakt. Om het eenvoudiger te zeggen : de film bezit de

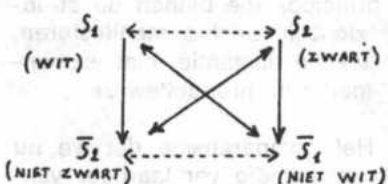
mogelijkheid zowel de innerlijke als uiterlijke bedrijvigheid van de mens te constitueren (cfr. de theorie van de subjectieve film - Peters, 1968).

2.1. Wanneer men de vertaalbaarheid **niet** opvat als het vermogen van twee of meerdere semiologieën hetzelfde essentiële en extrasemiologische object aan de orde te stellen, **doch wel** als het vermogen van deze semiologieën om, **volgens hun eigen modaliteiten**, een "vergelijkbare" inhoudssubstantie (of zin) te produceren, dan is het duidelijk dat "de film" genoeg semiologische soepelheid bezit om een inhoudssubstantie te produceren die "vergelijkbaar" is met de inhoudssubstantie zoals die geproduceerd wordt door het natuurlijk spreken zoals dit zich tot een roman articuleert. Noemen we wellicht "narratieve film" deze actualisering van de semiosis die een inhoudssubstantie produceert die "vergelijkbaar" is met die van de roman.

2.2. Wat is nu deze inhoudssubstantie of zin en hoe verloopt de produktie ervan? Om de stand van de structurele en post-structurele theorievorming in dit verband te formuleren, zouden we heel wat meer ruimte nodig hebben dan ons hier is toegemeten. Men sta ons dan ook toe een aantal dingen te formuleren waarvan de theoretische coherentie onbewezen dient te blijven.

2.2.1. Het Althusseriaanse concept van de praxis kan ons in dit verband wellicht helpen daar het de mogelijkheid biedt tussen de taal als systeem, d.w.z. als zuiver verschil en de manifestatie van de taal als bevormde of zinvolle materie (=substantie), een instantie te situeren die we wellicht het best als **semiotische praxis** kunnen definiëren. Onder "praxis" verstaat Althusser iedere transformatieproces van een gegeven en bepaalde materia prima tot een bepaald produkt, transformatie die uitgevoerd wordt door een bepaalde menselijke arbeid waarbij gebruik gemaakt wordt van bepaalde produktiemiddelen (cfr. Althusser, 1965, p. 167). De bedrijvigheid van de semiotische praxis nu bestaat erin in de materie een zinvolle menselijke orde, d.w.z. betekenisvolle feitelijkheden, te produceren.

2.2.2. De semiotische praxis kan o.i. nog verder gedefinieerd worden als zijnde classerend, kiezend/onderdrukkend, combinerend en manifesterend. In de structurele semiolinguïstiek van Greimas (cfr. b.v. Greimas, 1970) wordt het classerend, combinerend vermogen als volgt tot een wetenschappelijk model van een **gestructureerd systeem** getransformeerd:

M.a.w. het Aristotelisch logisch vierkant wordt, vanuit een radicaal binarisme, toegepast op termen (uit het systeem) i.p.v. op proposities. De termen organiseren zich derhalve hier tot categorieën, en dit volgens bepaalde logische relaties. De zo tot gestructureerde systemen gecategoriseerde termen kunnen met andere heterocategorische termen verbonden worden - en dit volgens een bepaalde orde - en zo de zin produceren.

2.2.3. Hierbij valt op te merken dat: - deze verbinding van de termen onder elkaar hiërarchisch verloopt: de aanwezigheid van term a uit het ene systeem determineert de aanwezigheid van term b uit het andere systeem en onderdrukt de andere: het lexem "hoofd" b.v. bestaat volgens Greimas uit de combinatie /extremiteit/ $\rightarrow$ /superativiteit/ (waarbij $\rightarrow$ "determineert" betekent) - we deze articulatie of ordening door de praxis, **grammatica** zullen noemen. Het produkt van deze articulatie, ordening of grammatica noemen we de inhoudssubstantie of het effect van de ordening (d.w.z.: de "zin").

Daar waar in het systeem de identiteit van de termen bepaald wordt door het zuiver verschil, wordt in de structurerende praxis de identiteit bepaald door de relaties die ze t.o.v. elkaar innemen (relationeel verschil).

2.2.4. Men zou nu kunnen zeggen dat de aldus geproduceerde **eenheden weer zuivere verschillen vormen, doch het is duidelijk dat ook zij weer hiërarchiserende relaties onder**

elkaar kennen en zo opnieuw grotere eenheden produceren, die weerom... enz. Het is dus duidelijk dat het concept van de praxis als grammaticalisatie de oude dychotomie lectuur vs. schriftuur vernietigt: iedere lectuur is immers weerom productief, iedere produktie is een lectuur. De zijnsconditie van de zinsproduktie, zo wordt dan ook in de semiolinguïstiek gesteld, is niets anders dan de mogelijkheid van de zinstransformatie. De identiteit van de eenheden, ja van totale boodschappen zoals een film en roman (als effect van de praxis) ligt dus enerzijds in de wijze waarop ze door de praxis geproduceerd zijn, anderzijds in de wijze waarop ze, eveneens in de praxis, zich kunnen verbinden met eenheden van dezelfde orde. Op dit principe is trouwens de structurele studie van de narratieve grammatica gebaseerd: semantische gezegdes die nochtans morfologisch verschillend zijn, worden in de narratieve praxis geïdentificeerd door het feit dat zij t.o.v. de andere gezegdes juist dezelfde relaties kennen.

Een van de stellingen van het structuralisme is dan ook dat twee discursussen isotoop kunnen zijn zonder isomorf te zijn (cfr. Greimas, 1970, p. 10; cfr. ook Foucault, 1969, p. 210). M.a.w. twee eenheden zijn identiek te noemen wanneer ze in een bepaalde grammatica dezelfde relaties t.o.v. de andere eenheden van die grammatica kennen. Een grammatica produceert dus geen universalismen, wel, om Hjelmstev te citeren, **generaliteiten** (cfr. Hjelmstev, 1943, p. 97: «Principe de généralisation... Ce principe veut que, si un objet admet une solution univoque, et si un autre objet admet la même solution univoque alors la solution soit généralisée et appliquée à l'objet équivoque.»).

3.1. Men dient bij dit alles zeer goed te begrijpen dat, wanneer we hier het concept praxis gebruiken, we **niet** bedoelen dat een subject door middel van de taal een bepaald object creëert. Iedere praxis dient gezien te worden als een ordening, een gearticuleerde combinatie die gehiërarchiseerd en systematisch is (cfr. Althusser en Balibar, I, 1970, p. 78) en die volgens een eigen modaliteit mens en wereld produceert. M.a.w. de klassieke dychoto-

mie subject vs. object vervalt en we dienen de zin of substantie te zien als geproduceerd door de praxis waarmee ze als resultaat samenvalt: het "Zijn" uit de metafysica is dus voor het structuralisme niets anders dan het resultaat van de structuratie, het produkt.

3.2. Deze praxis of grammatica's produceren een orde, een wetmatigheid, transformeren de materie tot identificeerbare objecten. We zeggen wel: een orde en niet: De Orde, de Universele Wet. Er zijn dus verschillende grammatica's mogelijk. Van de grammatica's die een bepaalde mens, groep, maatschappij constitueren kunnen we zeggen dat zij de **identiteit of waarschijnlijkheid** van mens en gemeenschap bepalen; de niet-gemanifesteerde, niet-manifesteerbare of onderdrukte relaties noemen we de **alterniteit**. «L'Histoire de la folie», zo schrijft M. Foucault, «serait l'histoire de l'Autre, - de ce qui, pour une culture, est à la fois intérieur et étranger, donc à exclure (pour en conjurer le péril intérieur) mais en l'enfermant (pour en réduire l'altérité); l'histoire de l'ordre des choses serait l'histoire du Même, - de ce qui pour une culture est à la fois dispersé et apparenté, donc à distinguer par des marques et à recueillir dans des identités.» (cfr. Foucault, 1966, p. 15).

3.3. De modaliteit, de manier waarop de praxis zich realiseert, bepaalt dus de identiteit van de geproduceerde objecten. Dit betekent b.v. dat we niet dienen te spreken van een sociale ordening, alsof het "sociale" (of het "vrouwelijke" of "sexuele"...) buiten de structurering gesitueerde organiserende principes of essenties zouden zijn, doch wel van een ordening die het "sociale"... produceert. **Men zou dus kunnen stellen dat de ordening (of grammatica's) a.h.w. zichzelf slechts verdubbelt in deze begrippeⁿ**: het waarschijnlijke dat (in de theorievorming) slechts het resultaat is van de grammatica's krijgt (in de ideologie) dank zij deze verdubbeling een "realiteits-effect".

3.3.1. Dit ten minste is de houding van het structuralisme, doch door deze inzichten kenschetst het zichzelf als een "contrescience" in de

huidige menswetenschappen: daar waar in de 17de en 18de eeuw de orde nog voorgesteld werd als een zuiver verdubbeld representatie (de taal representeerde b.v. het denken), zal vanaf het einde van de 18de eeuw deze representatie getransformeerd worden tot een de orde overstijgende essentie: het "vrouwelijke", het "sociale", het "denken", de "taal", de "mens"... worden essenties die niet geproduceerd worden door de orde, de wet, het systeem, principes die binnen de structuratie zichzelf slechts manifesteren, en in laatste instantie niet samenvallen met hun productiewijze.

3.3.2. Het comparatisme dat we nu kennen is volledig verklaarbaar vanuit deze zware idealistische erfenis: film en roman worden vergelijkbaar omdat ze b.v. beide verwijzen naar één bepaalde ideële, ultieme functie (ontspanning, opvoeding, informatie, kunst...), of omdat hun scheppers, als transsemiotische subjecten elkaar zouden beïnvloeden hebben (Bergson en Proust zouden aan de wieg van A. Resnais hebben gestaan), of omdat ze éénzelfde essentie behandelen (het "thema"), of omdat ze genetisch uit elkaar te verklaren zouden zijn enz...

Vandaar onze afkeer voor noties als "overeenkomst" e.d., noties waarin geïmpliceerd wordt dat film en roman als twee onherleidbare essenties dienen beschouwd te worden, onderling slechts vergelijkbaar omdat ze naar een derde essentie verwijzen...

3.4. Het is duidelijk dat de roman, doch ook, en dit omwille van zijn grote semiologische soepelheid de film, de grammatica's die de identiteit/alteriteit van mens en maatschappij uitmaken, kunnen transformeren. Over de aard van deze transformaties zullen we het hier niet hebben: of film en roman nu deze grammatica's perverteren of integendeel hun realiteitseffect verdubbelen (zoals de sociale "wetenschappen" dit plegen te doen) is een te complex probleem om hier te behandelen (probleem dat reduceerbaar is tot de verhouding "kunst" en ideologie). De manier echter waarop deze transformaties plaats grijpen dient o.i. gezocht te worden in wat de semiolinguïstiek "de narratieve grammatica" is gaan noemen: daar immers

worden de identiteit en de alteriteit, in een spel van aliënering en transgressie tegen elkaar uitgespeeld.

3.4.1. Film en roman bezitten deze transformerende eigenschap echter niet alleen, integendeel zelfs: alle discursustypes die door het natuurlijk spreken geproduceerd worden en ook een aantal andere semiologieën kunnen als transformerende grammatica's gedefiniëerd worden (de zin trouwens is niets anders dan voortdurende zintransformatie, nooit eindigende commentaar); doch waar de andere transformerende grammatica's over een eigen, specifiek "lexicon" ("object", "referent", "substantie", "inhoud") beschikken, **behoren (narratieve) film en roman tot deze klasse van grammatica's die in principe geen eigen lexicon bezitten ne derhalve de totaliteit van mens en maatschappij kunnen transformeren tot literaire, filmische... enz. objecten**. De journalistieke praxis b.v. kiest een combineert vanuit de modaliteit "noteerbaar vs. niet noteerbaar" ("man bijt hond vs. hond bijt man", de juridische praxis bezit eveneens een eigen lexicon (criterium: juridisch bestaand vs. juridisch onbestaand); de klasse van grammatica's daarentegen waartoe film en roman behoren, vinden in principe "alles even interessant" (alhoewel er in de praktijk wel een keuze zal zijn, keuze die genre, periode, auteur... definiëert).

3.4.2. **Met te zeggen dat film en roman alle andere semiologische grammatica's kunnen transformeren, hebben we beide discursustypes een identieke plaats in onze grammatica gegeven**. De vraag kan echter gesteld worden of onze grammatica, die wetenschappelijk wou zijn, dit ook wel was. Wanneer we stellen dat één van de modaliteiten van een wetenschappelijke grammatica een grote innerlijke coherentie is, kunnen we ons het volgende afvragen: - of we in onze definiëring van film en roman, niet de invloed van de analogische materie hebben verwaarloosd? Men kan immers stellen dat door de bijzondere aard van deze materie, die verdubbeld werkt, het waarshijnlijkheidseffect (dit wil uiteindelijk zeggen: de opvatting dat de tekens naar iets anders verwijzen dan naar andere tekens) nog sterker

geproduceerd wordt (cfr. beeldfasci-
natie).

- of we eveneens niet over het hoofd
hebben gezien dat de filmische pro-
ductie in zijn institutionalisering een
ander economisch effect produceert
dan de literatuur (cfr. tekst van J.
Van Heddegem).

4. Tenslotte nog dit: de gramma-
tica's die we besproken hebben be-
vinden zich, wanneer men tenminste
het standpunt van de structurele
semiolinguïstiek wil aannemen, op
het vlak van de betekenisinhoud.
Het is pas wanneer deze interactie
van grammatica's zich op het vlak
van de manifestatie verbindt met de
betekenaar en zijn articulatie, dat we
de feitelijkheden krijgen zoals ze
empirisch waar te nemen zijn. Deze
verbinding met de betekenaar gaat
echter nogmaals gepaard met een
specifieke grammaticalisatie op dit
niveau (cfr. b.v. Greimas, 1966,
p. 112 e.v.). **Deze syntaxis overstijgt
echter in zijn werkzaamheid de ruim-
te van de linguïstische zin** of de
filmisch sequentie niet. Het lijkt ons
dat iedere demarche die op dit ni-
veau een vergelijking wil maken
tussen b.v. de filmische syntaxis en
de linguïstische syntaxis, slechts ana-
logisch te werk kan gaan.

L. Van Poecke

LITERATUUR

- Althusser, L.
1965 *Pour Marx* (Parijs).
Althusser, L. en Balibar, E.
1970 *Lire le capital*, 2 vol. (Parijs).
Foucault, M.
1966 *Les mots et les choses* (Parijs).
1969 *L'archéologie du savoir* (Parijs).
Greimas, A. J.
1966 *Sémantique structurale* (Parijs).
1970 *Du sens. Essais sémiotiques* (Parijs).
Hjelmslev, L.
1943 *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*
(Copenhagen - Franse vert.: *Prolégomènes
à une théorie du langage*, Parijs,
1968).
Metz, C.
1969 *Spécificité des codes et spécificité
des langages*, *Semiotica*, 1ste jrg., nr. 4,
pp. 370-396.
Parret, H.
1971 *Language and discourse* (Den Haag-
Parijs).
Peters, J. M.
1968 *Fotografie, film, televisie* (Antwer-
pen).
Saussure, F. de
1915 *Cours de linguistique générale* (Ge-
nève; Parijs, 1972).

2. Film - economie - ideologie

Wie film en literatuur wil vergelijken,
moet er eerst voor zorgen dat hij
film en literatuur op een vergelijkbare
manier omschrijft en definieert. Dit
impliceert in principe dat de te ver-
gelijken termen kenobjecten zouden
zijn die in hun specificiteit en in
hun articulatie tegenover de globale
sociale praxis structureel beschreven
zijn. Aan deze eis is op dit ogenblik
nog niet voldaan zodat comparatisme
tussen film en literatuur voorlopig
alleen een strategische functie kan
hebben in deze zin dat compara-
tisme kan bijdragen tot het construe-
ren van film respectievelijk literatuur
als kenobject. Dit is slechts mogelijk
als we, in afwachting van een theorie
van de te vergelijken termen,
tenminste de as van vergelijking
nauwkeurig omschrijven.

In het gangbare taalgebruik worden
de termen 'film' en 'literatuur' op
een bijna volledig heterogene manier
gedefinieerd:

- Literatuur op basis van een socio-
logisch criterium: literatuur is dat-
gene wat op een bepaald ogenblik
door een bepaalde groep van men-
sen als literatuur beschouwd wordt.
Ondanks recente belangstelling bij
literatuurtheoretici voor Trivial-Lite-
ratuur, detectives en Ivanov- of
Hans- liefdes- of doktersroman-
netjes, blijft de artistieke de ulti-
me scheidsrechter: literatuur be-
hoort tot en is zelfs de belang-
rijkste exponent van de Cultuur.
Dat literatuur ook een verstrooiende
functie kan hebben - functie die
kwantitatief gezien misschien zelfs
prevaleert - wordt wel toegegeven
maar verder houdt men er geen
rekening mee.

Het cultureel aureool van de lite-
ratuur straalt af op de literatuur-
wetenschap die hierin meteen ook
haar verantwoording en een zeker
prestige vindt.

- Film daarentegen wordt gewoonlijk
op basis van een technologisch
criterium gedefinieerd: film is het

registreren en reproduceren via pro-
jectie op een scherm van bewe-
gende beelden en geluid.

De oppositie tussen de verstrooiende
en artistieke functies van film
blijft in de filmtheorie verborgen
achter de door de perceptie! on-
middellijk gegeven indruk van ho-
mogeniteit. Sinds Cohen-Séat maakt
de filmologie wel het onderscheid
tussen 'film' en 'cinema', waarbij
met 'cinema' een complex econo-
mico-artistiek productieproces be-
doeld wordt, dus film als instel-
ling, terwijl de term 'film' gereser-
veerd wordt voor ieder individueel
produkt van dat proces.

Aan ieder van deze twee domei-
nen beantwoordt telkens een speci-
fieke benadering: filmsociologie,
filmeconomie bestuderen film als
'cinema' terwijl de eigenlijke filmo-
logie of semiologie - zij weze
fenomenologisch, structuralistisch
of semiologisch - de film of films
als object zou hebben.

Vermits het hier de bedoeling is
enkele aanduidingen te geven over
de relatie tussen film respectievelijk
literatuur en de bewustzijnsindustrie,
zal de term 'film' hier in de zin van
'le cinéma' gehanteerd worden. Om
de vergelijking mogelijk te maken,
noopt dit ertoe 'literatuur' op een
equivalente manier te verstaan; dus
'literatuur' niet als het geheel van
alle geproduceerde romans, poëzie
enz. maar literatuur als apparaat
langs waar romans, poëzie enz. ge-
produceerd en gedistribueerd wor-
den.

Als film en literatuur deel uitmaken
van de bewustzijnsindustrie dan bete-
kent dit, zoals de term 'bewustzijns-
industrie' zelf reeds aanduidt, dat
film en literatuur zich bevinden op
het knooppunt van ideologie en eco-
nomie; dit hoeft niet noodzakelijk
te impliceren dat beide op een iden-
tieke manier tegenover ideologie en
economie gearticuleerd zijn.

Film en literatuur zijn, als artistiek-